

Тўртинчидан, ҳар бир оиладан битта тадбиркор бўлишига эришиш учун, аҳоли ўртасида тадбиркорлик кўникмаларини шакллантириш мақсадида мунтазам равишда ташвиқот ишларини олиб бориш, соҳа учун малакали кадрларни тайёрлаш.

Бешинчидан, тижорат банклари томонидан кичик ва хусусий тадбиркорликга бериладиган молиявий кўмаклар бўйича имтиёзларни кучайтириш.

Олтинчидан, фаолият кўрсатаётган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг товарлар ва маҳсулотларини экспорт қилиш, талабни етарли даражада ушлаб қолинишини таъминлаш мақсадида Самарқанд, Сурхондарё, Наманган, Жиззах, ва Бухоро вилоят-

ларида кичик бизнесда банд бўлганларни молиявий қўллаб-қувватлаш механизмларини ишлаб чиқиш.

Еттинчидан, экспорт билан шуғулланувчи кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари фаолиятини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш. Саккизинчидан, масофадан туриб ишлаш мумкин бўлган фаолият турларини қўллаб-қувватлаш мақсадида рақамли технологиялар, интернет қамровини кенгайтириш чора-тадбирларини кўриш.

Ушбу тадбирлар тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришга, мамлакатимиз иқтисодиётининг янада юқорироқ босқичга кўтаришга хизмат қилади.

Манба ва адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 2020 йил 24 январь. - <https://uza.uz/oz/politics/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-oliy-25-01-2020>
2. <https://daryo.uz/k/2019/07/23/kichik-biznes-va-tadbirkorlikni-rivojlantirish-boyicha-yangi-tizim-joriy-etiladi/>
3. https://stat.uz/uz/?preview=1&option=com_dropfiles&format=&task=frontfile.download&catid=290&id=1088&Itemid
4. 2000 йил 25 майдаги 70-II-сонли «Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни
5. Эссе о природе торговли в общем плане // Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков. — М.: Мысль, 2004. Т. 1. — С. 269—278
6. Кантильон Ричард // Большая советская энциклопедия : [в 30 т.] / гл. ред. А. М. Прохоров. — 3-е изд. — М.: Советская энциклопедия, 1969—1978
7. Сэй Ж.-Б. Трактат по политической экономии. Экономические софизмы; Экономические гармонии. М., Дело, Акад. нар. хоз-ва при Правительстве Рос. Федерации, 2006.
8. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. М., Высшая школа, 1973.
9. Маршалл А. Принципы экономической науки. Пер. с англ. — М., Издательская группа «Прогресс», 1993. — 23 л.
10. Ж.Б. Кларк. Распределение богатства. М., 1994. 40ст
11. Хизрич, С. Питерс. Предпринимательство. М., 1991, 20с.
12. А.Хоскин. Курс предпринимательства. М., 1993, 23с.
13. Гулямов С.С., Догиль А.Ф., Семенов Б.А. Предпринимательство и малый бизнес. — Т. 1997 — с. 33 — 34.
14. Абдуллаев Ё., Каримов Ф. «Кичик бизнес ва тадбиркорлик асослари». Т.: Меҳнат.2010. 9-бет
15. Ходиев Б.Ю. Ўзбекистон иқтисодида тадбиркорлик ривожини эконометрик моделлари. 08.00.06 – “Эконометрика ва статистика” иқтисослиги бўйича иқтисод фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати.Т.: 2000. 42-б.
16. Ўлмасов А., Шарифхўжаев М. лар Иқтисодияот назарияси. -Т.: Меҳнат, 1995, 193—194—б.
17. Ю.М. Осипов Основы предпринимательского дела. Благородный бизнес. -М.: МП. Гризов, 1992, 42-45 -66
18. Проблемы организационно-экономических факторов и развития услуг по повышению благосостояния семьи Г.М. Шодиева - 2008 г. - Диссертация на соискание ученой степени доктора
19. Шодиева Г.М., Пардаева О.М. Проблемы развития семейного предпринимательства и повышения занятости и доходов населения и снижения бедности. Академия управления gwalior.; 23: 210.

СУРХОНДАРЁ ВИЛОЯТИ КИЧИК ТАДБИРКОРЛИК САЛОҲИЯТИ НАТИЖАВИЙЛИГИНИ ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ БАҲОЛАШ УСУЛЛАРИ ВА МЕЗОНЛАРИ

Хатамов Очилди Қурбонович -
 иқтисод фанлари доктори, доцент
Тошалиева Саодат Тохировна -
 Термиз давлат университети докторанти

Аннотация. Ушбу мақолада Сурхондарё вилояти кичик тадбиркорлик салоҳияти натижавийлигини ижтимоий-иқтисодий баҳолаш усуллари ва мезонлари илмий тадқиқотлар асосида ёритилган. Бугунги кунда кичик тадбиркорлик субъектлари салоҳияти натижавийлигини ижтимоий-иқтисодий баҳолаш билан боғлиқ муаммоларни ўрганишга бағишланган илмий тадқиқотлар долзарб аҳамият касб этмоқда. Мақолада кичик тадбиркорлик салоҳиятини натижавийлигини ижтимоий-иқтисодий баҳолашга доир ёндашувлар келтирилган. Кичик тадбиркорлик субъектлари салоҳияти тўрт мезон бўйича алоҳида ва мажмуавий интеграл индекслар ёрдамида муаллифлар томонидан таҳлил қилиниб, таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: тадбиркорлик салоҳияти, тадбиркорлик салоҳияти бўйича ёндашувлар кичик тадбиркорлик субъектлари салоҳияти натижавийлигини тавсифловчи статистик кўрсаткичлар, ижтимоий-иқтисодий баҳолаш, тадбиркорлик салоҳияти бўйича ёндашувлар, тадбиркорлик салоҳиятини баҳолаш.

МЕТОДЫ И КРИТЕРИИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ОЦЕНКИ ПОТЕНЦИАЛА МАЛОГО БИЗНЕСА В СУРХАНДАРЬИНСКОЙ ОБЛАСТИ

*Хатамов Очилди Курбонович -
Доктор экономических наук, доцент*

*Тошалиева Саодат Тохировна -
Докторант, Термезский государственный университет*

Аннотация. В данной статье на основе научных исследований рассмотрены методы и критерии социально-экономической оценки эффективности потенциала малого бизнеса Сурхандарьинской области. На сегодняшний день научные исследования по изучению проблем, связанных с социально-экономической оценкой эффективности потенциала малого бизнеса, приобретают актуальное значение. В статье представлены подходы к социально-экономической оценке эффективности потенциала малого бизнеса. Потенциал субъектов малого предпринимательства был проанализирован авторами с использованием отдельных и комплексных интегральных показателей по четырем критериям, и были разработаны предложения и рекомендации.

Ключевые слова: предпринимательский потенциал, статистические показатели, характеризующие потенциал предпринимательства, потенциал малого бизнеса, социально-экономическая оценка потенциала предпринимательства.

METHODS AND CRITERIA OF SOCIO-ECONOMIC ASSESSMENT OF THE POTENTIAL OF SMALL BUSINESS IN SURKHANDARYA REGION

*Khatamov Ochildi Kurbonovich -
Doctor of Economics, Associate Professor*

*Toshaliyeva Saodat Tokhirovna -
Doctoral student, Termez State University*

Abstract. In this article, the methods and criteria for socio-economic evaluation of the effectiveness of small business potential of the Surkhandarya region are covered on the basis of scientific research. To date, scientific research on the study of problems associated with socio-economic assessment of the potential effectiveness of small businesses is of urgent importance. The article presents approaches to socio-economic evaluation of the effectiveness of small business capacity. The potential of small business entities has been analyzed by the authors using separate and complex integral indexes on four criteria and suggestions and recommendations have been developed.

Keywords: approaches to the potential of entrepreneurship, the potential of entrepreneurship statistical indicators characterizing the effectiveness of the potential of small businesses, socio-economic evaluation, approaches to the potential of entrepreneurship, assessment of the potential of entrepreneurship.

Кириш. Иқтисодий жиҳатдан тараққий этган мамлакатларда тадбиркорлик иқтисодиётни ҳаракатга келтирувчи куч сифатида эътироф этилган бўлиб, унинг ривожланиш даражаси тадбиркорлик салоҳияти қай даражада шакллантирилганлиги ва амалга оширилганлиги билан изоҳланади. Тадбиркорлик салоҳияти муайян турдаги тадбиркорлик фаолияти ва муайян иқтисодий тизимнинг ўзига хос хусусиятлари билан белгиланадиган жиҳатларга эга.

Тадбиркорлик салоҳиятининг ҳолати, тадбиркорлик ривожланиш даражаси мамлакатда рўй бераётган умумий иқтисодий жараёнлар, миллий иқтисодиёт ривожланиш даражаси, давлатнинг йўналтирилган ижтимоий-иқтисодий сиёсатига боғлиқ.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги фармонининг туб моҳияти ҳам мамлакат ижтимоий-иқтисодий тараққиётини жадаллаштириш ва иқтисодиётни эркинлаштиришни, тадбиркорликни янада ривожлантиришни назарда тутаяди[1].

Кичик тадбиркорликнинг мамлакат ва унинг ҳудудлари ижтимоий-иқтисодий ривожланишига таъсирини баҳолашнинг икки хил усули мавжуд: интеграл кўрсаткичларни ҳисоблаш натижалари ва иқтисодий-математик моделлаштириш усули.

Тадбиркорлик салоҳиятини рўёбга чиқариш хўжалик юриштининг бозор тамойилларини жорий этиш ва иқтисодий алоқаларни тўлиқ очиб беришни, шунингдек, рақобат муҳитини ривожлантириш, ишбилармонлик ташаббуси ва фаоллигини ошириш, тижорат мажбуриятлари бўйича моддий жавобгарликни ўз зиммасига олишни назарда тутаяди.

Тадбиркорлик салоҳиятини шакллантиришнинг ижтимоий-иқтисодий механизми тадбиркорликни ривожлантириш воситалари ва усуллари, яъни рақобат, талаб, таклиф, нархларни шакллантириш, давлатнинг ижтимоий-иқтисодий сиёсати воситалари, шунингдек, тадбиркорликка таъсир қилувчи ва шакллантирувчи замонавий жамиятнинг ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий институтлари томонидан тақдим этилган бозор механизмларини ўз ичига олади.

Худуд тадбиркорлик салоҳиятини оширишда жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий институтлари фаолиятини такомиллаштириш, ҳуқуқий базани мустақкамлаш, бозор ва ишлаб чиқариш инфратузилмасини ривожлантириш, тадбиркорлик фаолиятини рағбатлантиришга қаратилган давлатнинг иқтисодий сиёсатини амалга ошириш зарур.

Ўрганилган адабиётлар таҳлили. Тадбиркорлик салоҳияти ва унинг худуд ижтимоий-иқтисодий ривожланишига таъсирини баҳолаш билан боғлиқ тушунчалар бир қатор хорижлик иқтисодчи олимлар, жумладан, А.Ю.Чепуренко [11], П.Л. Глухих[4], О.В.Ласкутова, О.Е.Гленкова, В.А.Шалова [7], Е.А.Кремин, Е.А.Мазилов[6], И.Е. Чепляева[12], С.Ю. Егорихина [5] томонидан илмий асосланган ҳолда ўрганилган.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни эконометрик ва статистик таҳлил қилиш асосида республикамизнинг етук иқтисодчи олимлари илмий тадқиқот ишларини олиб борганлар. С.С.Фуломов [14], М.Р.Болтабоев, М.М.Қосимова, Ш.Ж. Эргашходжаев, Б.К. Ғойибназаров [3], Н.М.Соатов[9], Т.Ш.Шодиев[13], Б.Б.Беркинов[2], С.К.Салаев [10], О.Қ.Рихсимбоев[8] каби иқтисодчи олимлар кичик тадбиркорликни мамлакат ижтимоий-иқтисодий ривожланишидаги ролини ўз илмий тадқиқотларида ёритганлар.

Кичик тадбиркорликнинг мамлакат ва унинг худудларига таъсирини баҳолашда ўртача геометрик усулда ҳисобланувчи интеграл кўрсаткичлар тизимидан фойдаланилади.

Бундай ёндашувларни кўплаб илмий тадқиқотларда кўришимиз мумкин. Ушбу тадқиқот ишларида кичик тадбиркорликнинг худуд ижтимоий-иқтисодий ривожланишига кўшган ҳиссасини аниқлашда кичик тадбиркорлик ривожланишидаги асосий муаммо ва афзалликларни баҳолашга имкон берувчи турли иқтисодий кўрсаткичлардан фойдаланилган. Улар томонидан ишлаб чиқилган услубиёт тадбиркорлик субъектларининг худуд ижтимоий-иқтисодий ривожланишига кўшган ҳиссасини рейтинг асосида баҳолаш имконини беради[6].

Айрим тадқиқотларда кичик тадбиркорликни худудий ривожланиш динамикасига таъсирини баҳолашда кичик тадбиркорлик самарадорлигини баҳолашнинг кўп омилли регрессион таҳлил тенгламасидан фойдаланилган[7].

Лекин ушбу тадқиқотларда кичик тадбиркорлик субъектлари салоҳияти натижавийлигини баҳолашга алоҳида эътибор қаратилмаган.

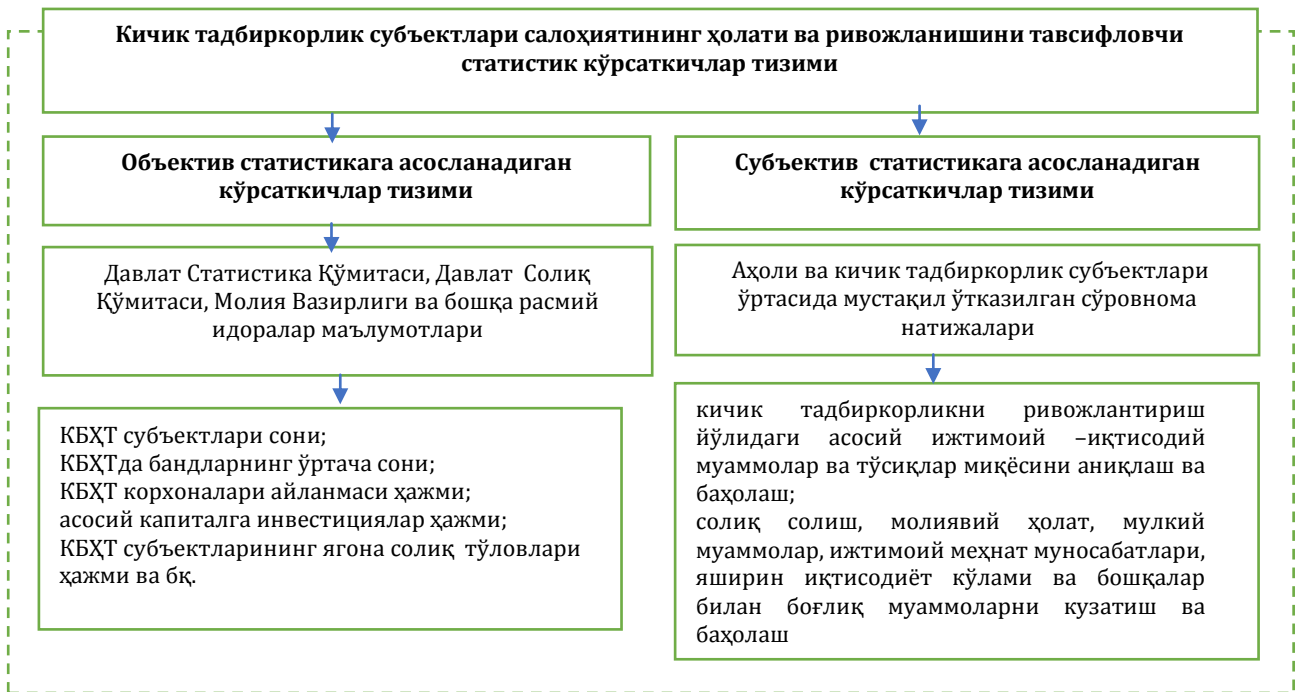
П.Л. Глухих илмий тадқиқотларида худудларда тадбиркорлик салоҳиятидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш бўйича ўз услубини таклиф этган[4]. Унда тадбиркорлик салоҳиятини шакллантиришнинг умумий шарт-шароитла-

ри, шаклланиш жараёни ва ривожлантириш босқичлари ёритилган. Лекин кичик тадбиркорлик субъектлари салоҳиятига таъсир этувчи ишчанлик муҳитини тавсифловчи кўрсаткичлардан фойдаланилмаган.

Тадқиқот методологияси худуд кичик тадбиркорлик субъектлари салоҳияти натижавийлигини ижтимоий-иқтисодий баҳолаш усуллари ва мезонлари бўйича мажмуавий иқтисодий-статистик ёндашувни шакллантиришдан иборат. Бунда кичик тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш ва ривожлантириш бўйича давлат ва маҳаллий ҳокимият идоралари томонидан амалга оширилаётган чора-тадбирлар натижавийлигини баҳолаш тўлиқлиги ва етарлилигини таъминлаш, муайян дастурлар самарадорлиги ва уларнинг тадбиркорлик салоҳиятини ривожлантиришда кўшган ҳиссасини кичик тадбиркорлик салоҳияти ҳолатини ва ривожланишини акс эттирувчи интеграл индекслардан фойдаланган ҳолда баҳолашнинг аҳамияти юқоридир. Таҳлилларга эътибор қаратадиган бўлсак, худудларда кичик тадбиркорлик субъектлари салоҳияти натижавийлигини баҳолаш бўйича ягона услубиёт ва ёндашувлар мавжуд эмаслиги ушбу соҳани ривожлантириш бўйича амалга оширилаётган давлатнинг ижтимоий-иқтисодий сиёсати, худудий давлат дастурлари амалда қандай самара бераётганлигини аниқлаш имкониятини камайтиради.

Таҳлил ва натижалар. Кичик тадбиркорлик салоҳияти ҳолати ва ривожланишини тавсифловчи турли даражадаги даврийлик ва статистик аниқлик билан ҳисобланадиган кўрсаткичлар статистик маълумотлар манбаларига боғлиқ ҳолда икки гуруҳга ажратиш мумкин (1-расм). Булар объектив ва субъектив статистика кўрсаткичларидир. Объектив статистик кўрсаткичлар тизими расмий статистика идоралари ва бошқа расмий ташкилотлар манбалари асосида юритилса, субъектив статистик кўрсаткичлар тизими аҳоли ва кичик тадбиркорлик субъектлари ўртасида мустақил ўтказилган сўровнома натижаларига асосланади.

Ушбу статистик кўрсаткичлар тизими асосида худуднинг кичик тадбиркорлик субъектлари салоҳиятини баҳолашга имкон берувчи маҳаллий бюджет даромадлари, аҳоли жон бошига тўғри келадиган ўртача даромадлар, ишсизлик даражаси, меҳнатга лаёқатли ёшдаги аҳоли тадбиркорлик фаоллиги, худуд аҳолисининг кичик тадбиркорликни қабул қилиши ҳолати, аҳоли жон бошига тўғри келадиган солиқ тушумлари, аҳоли жон бошига тўғри келадиган КБХТ сони, кичик тадбиркорлик айланмаси ҳажми ва бошқа кўпгина статистик маълумотларни таҳлил қилиш имконияти пайдо бўлади.

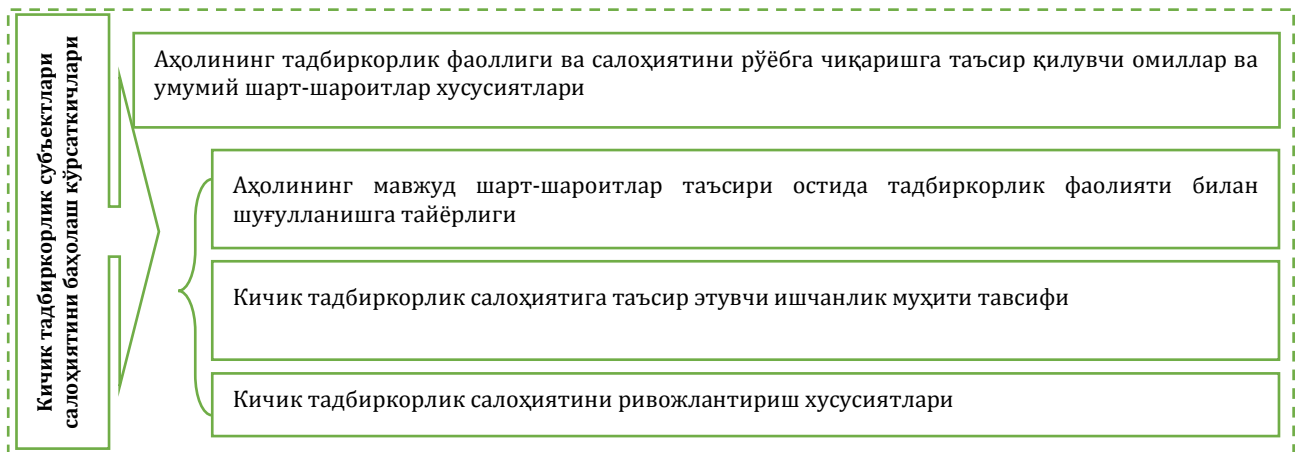

1-расм. Кичик тадбиркорлик субъектлари салоҳиятининг ҳолати ва ривожланишини тавсифловчи статистик кўрсаткичлар тизими

Манба: муаллиф ишланмалари асосида тузилган.

Айтиб ўтиш жоизки, кичик тадбиркорлик субъектлари салоҳиятининг ҳолати ва ривожланишини ифодаловчи кўрсаткичлар тизими етарли даражада кўплиги унинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиш ҳолатини натижавийлиги ва самарадорлигини акс эттирувчи йиғма индикаторлар тизимини шакллантириш зару-

ратини вужудга келтиради. Тадқиқотимиз доирасида ҳудуд кичик тадбиркорлик субъектлари салоҳиятини натижавийлигини баҳолашда уларни тавсифлайдиган қуйидаги кўрсаткич ва мезонлардан фойдаланишни лозим топдик (2-расм).

2- расм. Кичик тадбиркорлик субъектлари салоҳиятини баҳолаш кўрсаткичлари

Манба: муаллиф ишланмалари асосида тузилган.

Шуни таъкидлаш жоизки, биз томонимиздан таклиф этилаётган ушбу мезон ва кўрсаткичлар тизими очиқ бўлиб, албатта такомиллаштирилиши мумкин. Лекин, фикримизча ушбу баҳолаш мезони ҳам кичик тадбиркорлик субъектлари салоҳиятини натижавийлигини баҳолаш билан боғлиқ муаммоларни аниқлаш ва бартараф этишда яхши самара беради.

Юқорида тавсия этилган ҳудуд кичик тадбиркорлик субъектлари салоҳиятини аниқлашда минтақада кичик тадбиркорлик салоҳиятини ривожланганлик даражасини баҳолаш юзасидан қуйидагиларни ўрганишни лозим топдик:

-таклиф этилган мезонлар ҳар бири бўйича баҳолаш индексларини аниқлаш;

-кичик тадбиркорлик субъектларини баҳолаш кўрсаткичларини ҳар бири учун оптимал, рухсат этилган, паст ёки юқори, баҳолаш параметрларини белгилаш;

-кичик тадбиркорлик субъектлари салоҳиятини баҳолашда параметрларнинг у ёки бу қийматни қабул қилишига қараб баҳолаш параметрларининг ҳар бири бўйича максимал ва минимал балларни аниқлаш (оптимал чегарадаги кўрсаткич қиймати учун 2 балл, рухсат этилган чегарадаги кўрсаткич қиймати учун 1 балл, паст ёки юқори қийматлар учун 0 балл қилиб белгиланади);-ҳудуд бўйича олинган кичик тадбиркорлик субъектлари салоҳиятини баҳолаш бўйича умумий индекс кўрсаткичларининг у ёки бу қийматни қабул қилишига қараб натижавийликни баҳолашнинг оптимал энг юқори даражаси (баҳоладиган индекс кўрсаткичлари 1,30 дан юқори бўлса, ҳудудда кичик тадбиркорлик фаолиятини бошлаш ёки мавжуд тадбиркорлар ўз фаолиятларини самарали давом эттиришлари учун иқтисодий шарт-шароитларнинг юқори даражада ташкил этилганлиги ва ривожланганлигини кўрсатади), ўрта (0,92 дан 1,30 гача кичик тадбиркорлик субъектларини қўллаб-қувватлаш тизимининг самарали фаолият юритмаганлиги натижасида ҳудуд кичик тадбиркорлик субъектлари салоҳияти ривожланиши ёки шаклланишидаги пасайишни англатади), паст (0 дан 0,92 гача кичик тадбиркорлик субъектларини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш тизимининг деярли самарасизлиги, тадбиркорлик учун ноқулай шарт-шароитлар, аҳолининг кичик тадбиркорликка нисбатан ёмон баҳо бериши, кичик тадбиркорликка хизмат қилувчи инфратузилмаларнинг кучсиз ривожланганлиги) даражасини белгилаш мумкин;

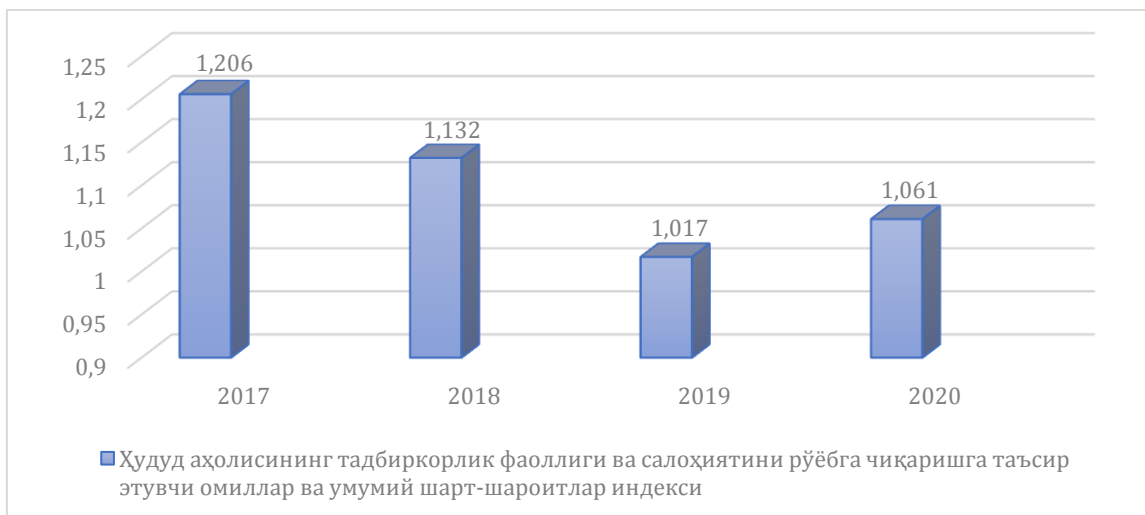
- умумий индекс кўрсаткичлари йиғиндисига мос равишда ҳудуд кичик тадбиркорлик субъектлари салоҳияти натижавийлигини баҳолаш кўрсаткичларини расмийлаштириш (8 баллик тизим бўйича ҳисоблаб, 7-8 балл ҳудуд кичик тадбиркорлик субъектлари салоҳияти натижавийлигини баҳолашнинг оптимал энг юқори даражасига; 3-6 балл натижавийликни баҳолашнинг ўртача (рухсат этилган) даражасига; 3 баллдан кам бўлса, ҳудуд кичик тадбиркорлик субъектлари салоҳияти натижавийлигини баҳолашнинг паст даражасига тўғри келади);

- умумий интеграл индекслар кўрсаткичлари асосида ҳудуд кичик тадбиркорлик салоҳиятини ҳисоблаб чиқиш ва юқорида қайд этилган параметрлар бўйича уларни баллар шкаласида баҳолаш;

- умумий интеграл индекслар таркибига кирувчи кичик тадбиркорлик салоҳиятининг ҳар бир алоҳида индексларни ҳисоблаб интеграл баҳосини аниқлаш.

Юқорида таклиф этилган услубият асосида ҳудуд кичик тадбиркорлик субъектлари салоҳияти натижавийлигини умумий интеграл индекслар асосида баҳолаш амалга оширилди.

Ушбу услубиятга асосланиб кичик тадбиркорлик субъектлари салоҳияти натижавийлигини баҳолашни назарда тутувчи тўртта алоҳида ўзгаришли кўрсаткичлар индексини ўртача геометрик усулда ҳисобланадиган индекслар жамланмасидан иборат умумий интеграл индексдан фойдаланилди. Келтирилган динамик индексларни ҳисоблашда индивидуал кўрсаткичлар индекси ҳисобот йилини базис йили билан таққослаш натижасида у ёки бу кўрсаткич ўзгаришини акс эттирувчи индекслар асосида тузилди (1-жадвал).

3-расм. Ҳудуд аҳолисининг тадбиркорлик фаоллиги ва салоҳиятини рўёбга чиқаришга таъсир этувчи омиллар ва умумий шарт-шароитлар индекси ўзгариши

Манба: муаллиф ишланмалари асосида тузилган.

Худуд кичик тадбиркорлик субъектлари салоҳиятидан самарали фойдаланишнинг натижавийлигини баҳолаш мезонлари

Кўрсаткич тавсифи	Кўрсаткичларни ҳисоблаш тамойиллари
1. Вилоят аҳолисининг тадбиркорлик фаоллиги ва салоҳиятини рўёбга чиқаришга таъсир этувчи омиллар ва умумий шарт-шароитлар тавсифи Ig.c.	
1.1. Худуднинг маҳаллий бюджет даромадлари индекси	$LB R = LBR / LBC$ бу ерда: LBR- маҳаллий бюджет даромадлари; LBC- маҳаллий бюджет харажатлари
1.2. Аҳоли жон бошига тўғри келадиган ўртача даромадлар ҳажми	$APK = GRP / Pn$ бу ерда: GRP-ЯҲМ; Pn- аҳоли сони
1.3. Ишсизлик даражаси индекси	$UR = Un / Pea$ бу ерда: Un-ишсизлар сони; Pea- иқтисодий фаол аҳоли
1.4. Худуд аҳолисининг тадбиркорлик жамоаси билан алоқадорлиги индекси (ўтказилган анкета сўровномалари асосида ҳисобланади)	$BCcom = Bmk / Gsk$ Bmk -Барқарор ривожланишга эга тадбиркорлар билан алоқаси мавжуд шахслар сони; Gsk-умумий сўровнома ўтказилганлар сони
1.5. Шахснинг ўз тадбиркорлик қобилиятига баҳо бериш индекси (ўтказилган анкета сўровномалари асосида ҳисобланади)	$Sas.ea = Sknw / Gsk$ бу ерда: Sknw-Тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш учун етарли билим ва кўникмаларга эгаман деб ҳисобловчи аҳоли улуши; Gsk-умумий сўровнома ўтказилганлар сони
1.6. Тадбиркорлик муваффақиятсизлигидан қўрқиниш индекси (ўтказилган анкета сўровномалари асосида ҳисобланади)	$B of.f = 100 - o f.f n / Gsk$ бу ерда: o f.f.n- тадбиркорлик муваффақиятсизлигидан қўрқувчи аҳоли улуши; Gsk-умумий сўровнома ўтказилганлар сони
I. Худуд аҳолисининг тадбиркорлик фаоллиги ва салоҳиятини рўёбга чиқаришга таъсир этувчи омиллар ва умумий шарт-шароитлар индекси	
$Ig.c = \sqrt[6]{Ibr_{1.1} \times Iap_{1.2} \times Iur_{1.3} \times Ibc.com_{1.4} \times Isas.e_{1.5} \times Ibof.f_{1.6}}$	
2. Аҳолининг мавжуд шарт-шароитлар таъсири остида тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланишга тайёрлиги Iг.e.a	
2.1. Аҳоли жон бошига тўғри келадиган КБХТ сони (1000 та аҳолига нисбатан) индекси	$SBnpc = SBn / Pn$ бу ерда: SBn-кичик тадбиркорлик субъектлари сони; Pn-аҳоли сони
2.2. Битта КБ субъекти ҳисобига тўғри келадиган солиқ тушумлари ҳажми индекси	$SBtrf = Trf / SBn$ бу ерда: Trf-солиқ тушумлари ҳажми; SBn-кичик тадбиркорлик субъектлари сони
2.3. Аҳоли жон бошига тўғри келадиган солиқ тушумлари ҳажми индекси	$Ptrf = Trf / Pn$ бу ерда: Trf- солиқ тушумлари ҳажми; Pn- аҳоли сони
2.4. Давлат бюджетидан КБХТ ни қўллаб-қувватлаш учун қилинган мақсадли харажатлар индекси	$SBst.bte = St.b exp + targ.exp$ бу ерда: St.b exp- давлат бюджети харажатлари; targ.exp- мақсадли харажатлар
2.5. Давлат томонидан қўллаб-қувватланган КБХТ субъектлари улуши	$SBgovsup = SBsup / SBn$ бу ерда: SBsup-қўллаб-қувватланган КБХТ сони; SBn-КБХТнинг умумий сони
2.6. КТ субъектларининг кредит ресурслари, микрокредитлар билан таъминланганлик даражаси	$SBmcr.res = Mcr.res / SBn$ бу ерда: Mcr.res-КТни кредитлаш ҳажми; SBn-КТ субъектлари сони
II. Худуд аҳолисининг мавжуд шарт-шароитлар таъсири остида тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланишга тайёрлиги индекси (Iг.e.a)	
$Iг.e.a = \sqrt[6]{Isb.npc_{2.1} \times Isbtrf_{2.2} \times Iptrf_{2.3} \times Isb.s.bt_{2.4} \times Isb.govsup_{2.5} \times Isbmcr.r_{2.6}}$	
3. Кичик тадбиркорлик салоҳиятига таъсир этувчи ишчанлик муҳити тавсифи Ibus.act	
3.1. КТ субъектларининг “тугатилиш” коэффициенти	$SBlqd = Lqd / SBn$ бу ерда: Lqd- тугатилган КТ субъектлари сони; SBn-умумий КБХТ субъектлари сони
3.2. КТ субъектларининг “ташкил этилиш” коэффициенти	$SBnr = Nr / SBn$ бу ерда: Nr-янгидан ташкил этилган КТ субъектлари сони; SBn-умумий КБХТ субъектлари сони
3.3. Янгидан ташкил этилган ва тугатилган КТ субъектлари нисбати коэффициенти	$SBnr.lqd = Nr / Lqd$ бу ерда: Nr-янгидан ташкил этилган; Lqd- тугатилган КТ субъектлари сони
III. Кичик тадбиркорлик салоҳиятига таъсир этувчи ишчанлик муҳитини тавсифловчи индекс (Ibus.act)	
$Ibus.act = \sqrt[3]{Isbqd_{3.1} \times Isbnr_{3.2} \times Inr.lqd_{3.3}}$	
4. Кичик тадбиркорлик субъектлари салоҳиятини ривожлантириш хусусиятлари Id.e.p	
4.1. Аҳоли жон бошига тўғри келадиган КБХТ асосий капиталга инвестициялар ҳажми индекси	$SBin.m.c.pop. = SBin.m.cap / Pn$ бу ерда: SBin.m.cap -КБХТнинг асосий капиталга инвестициялар ҳажми;

КИЧИК БИЗНЕС ВА ХУСУСИЙ ТАДБИРКОРЛИК

	Pn-аҳоли сони
4.2. Умумий қорхоналар сонига нисбатан КБХТ субъектлари улуши индекси	$SBgen.ent = SBn / Gen$ бу ерда: SBn -КБХТ субъектлари сони; Gen -умумий қорхоналар сони
4.3. Кичик тадбиркорликда банд битта аҳоли сонига тўғри келадиган КБХТ айланмаси ҳажми индекси	$SBwor.cap.pop. = WK / SBwn$ бу ерда: WK -КБХТ айланмаси ҳажми; SBwn -КБХТда ўртача иш билан бандлар сони
4.4. Битта кичик тадбиркорлик субъекти ҳисобига тўғри келадиган КБХТ ўртача айланмаси ҳажми индекси	$SBwor.cap = WK / SBn$ бу ерда: WK -КБХТ айланмаси ҳажми; SBn -кичик тадбиркорлик субъектлари сони
4.5. КБХТ асосий капиталга инвестицияларнинг битта кичик тадбиркорлик субъектига тўғри келадиган қисми индекси	$SBin.m.c.o.sb = SBin.m.cap / SBn$ бу ерда: SBin.m.cap - КБХТ асосий капиталга инвестициялар; SBn -КБХТ субъектлари сони
IV. Худуд кичик тадбиркорлик субъектлари салоҳиятини ривожлантириш индекси (Id.e.p)	
$Id.e.p = \sqrt[5]{Isb.i.m.c.p_{4.1} \times Isb.gen.ent_{4.2} \times Isb.w.c.pop_{4.3} \times Isb.w.cap_{4.4} \times Isb.i.m.k_{4.5}}$	
Кичик тадбиркорлик субъектлари салоҳияти натижавийлигини баҳолашнинг умумий индекси	
$Isbe.ef = \sqrt[4]{Ig.c_1 \times Ir.e_2 \times Ib.a_3 \times Id.e_4}$	

Манба: муаллиф ишланмалари асосида тузилган.

Олинган таҳлил натижаларига эътибор қаратадиган бўлсак, вилоят аҳолисининг тадбиркорлик фаоллиги ва салоҳиятини рўёбга чиқаришга таъсир этувчи омиллар ва умумий шарт-шароитлар индекси 2017 йилда 1,206 га тенг бўлган, яъни бу тадбиркорлик фаолиятини бошлаш ва амалга ошириш учун энг қулай шарт-шароит мавжудлигини кўрсатяпти, 2018 йилда бу индекс кўрсаткичи 1,132 га, 2019 йилда озгина пасайиш кузатиляпти, яъни индекс 1,017 га, 2020 йилга келиб 1,061 натижага тенг бўляпти (3-расм). Кузатиляётган йиллар давомида тадбиркорлик салоҳиятига таъсир этувчи омиллар деярли кучли силкинишга учрамаган, яъни энг юқори ва ўртача даражаларда акс этган. Бундан кўринадики, худудда тадбиркорлик салоҳияти шаклланиши ва уни рўёбга чиқариш учун шарт-шароитлар мавжуд

4-расмда худуд аҳолисининг мавжуд шарт-шароитлар таъсири остида тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланишга тайёрлиги индекси ўзгариши акс эттирилган. Статистик кузатув амалга ошириляётган йиллар давомида индекс натижалари барқарорлиги деярли сақланиб қолинган, яъни 2017 йилда ушбу индекс кўрсаткичи 1,203 га, 2018 йилда 1,251 га, 2019 йилда 1,221га тенг бўлган, лекин 2020 йилга келиб 1,005 кўрсаткичга тушиб кетган. Бунга сабаб, 2020 йилга келиб худудда КБХТ субъектлари сонининг кўпайиши, лекин кичик тадбиркорлик субъектлари айланмаси ҳажми, улар томонидан тўланадиган мажбурий тўловлар ҳажми камайиши биз тадқиқ этаётган маълумотлар тизимида кучли пасайишни келтириб чиқарган.

4-расм. Худуд аҳолисининг мавжуд шарт-шароитлар таъсири остида тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланишга тайёрлиги индекси ўзгариши

Манба: муаллиф ишланмалари асосида тузилган.

5-расмдаги кичик тадбиркорлик салоҳиятига таъсир этувчи ишчанлик муҳитини тавсифловчи индекс маълумотларига назар ташлайдиган бўлсак, 2017 йилда ушбу индекс 1,182 га тенг бўлиб, энг юқори натижани акс эттирган, лекин 2018 йилга келиб, 1,009 натижага тушиб кетган, 2019 йилда ўз барқарорлигини

сақлаб қолишга ҳаракат қилган, 2020 йилга келиб эса ишчанлик муҳити индекси ҳудудда 1,078 га тенг бўлган. Кузатилаётган барча йиллар давомида аҳолининг кичик тадбиркорлик билан шуғулланишга тайёрлиги индекси ўртача барқарор ҳолатда бўлганлигини кўришимиз мумкин.

5-расм. Кичик тадбиркорлик салоҳиятига таъсир этувчи ишчанлик муҳитини тавсифловчи индекс ўзгариши

Манба: муаллиф ишланмалари асосида тузилган.

Ҳудуд кичик тадбиркорлик субъектлари салоҳиятини ривожлантириш индекси 2017 йилда 1,164, 2018 йилда 1,836, 2019 йилда 1,725 ва 2020 йилга келиб эса 0,986 кўрсаткичга тенг бўлганлигини кўришимиз мумкин (6-расм).

2018-2019 йилларда ушбу индекслар барқарор ўсиш даражасига эга бўлган, лекин 2020 йилга келиб пасайиш кузатилган.

Лекин шундай бўлсада, ҳудудда кичик тадбиркорликни ривожлантириш индекси барқарор ва ўрта ҳолатда сақланиб қолмоқда.

6-расм. Ҳудуд кичик тадбиркорлик субъектлари салоҳиятини ривожлантириш индекси ўзгариши

Манба: муаллиф ишланмалари асосида тузилган.

Кичик тадбиркорлик субъектлари салоҳияти натижавийлигини баҳоловчи умумий индексга эътибор қаратадиган бўлсак, статистик

кузатув олиб борилаётган йиллар давомида индекс натижалари деярли барқарор ҳолатда сақланиб қолган (7-расм).

7-расм. Кичик тадбиркорлик субъектлари салоҳияти натижавийлигини баҳолашнинг умумий индекси ўзгариши

Манба: муаллиф ишланмалари асосида тузилган.

Юқоридаги индекслар ўзгаришига эътибор қаратадиган бўлсак, ҳудудда барқарор ва ўртача барқарор ҳолат акс этган. Бунга сабаб йиллар давомида кичик тадбиркорлар сонининг ошиши сотув ҳажми кўпайишига, янги иш ўринларининг яратилишига, асосий капиталга инвестициялар ҳажми ошишига олиб келган. Айниқса, давлат томонидан қўллаб-қувватлаш тизимининг фаоллаштирилиши, тадбиркорлик салоҳиятини натижавийлигини баҳоловчи умумий

индекс кўрсаткичлари ошиб боришини таъминлаган. Бу кўрсаткич кузатилаётган 2018 йилда айниқса юқори бўлган.

Юқорида келтирилган мезонлар асосида қабул қилинган кўрсаткичлар қиймати бўйича Сурхондарё вилоятининг кичик тадбиркорлик субъектлари салоҳияти ривожланиш даражаси ўрганилган йиллар бўйича баҳолаб чиқилди (2-жадвал).

2-жадвал

Сурхондарё вилояти бўйича кичик тадбиркорлик субъектлари салоҳияти ривожланиш даражасини баҳолаш кўрсаткичи

Мезонлар	Кўрсаткич	2017		2018		2019		2020	
		Кўрсаткич қийматлари	Баллар сони	Кўрсаткич қийматлари	Баллар сони	Кўрсаткич қийматлари	Баллар сони	Кўрсаткич қийматлари	Баллар сони
1. Худуд аҳолисининг тадбиркорлик фаоллиги ва салоҳиятини рўёбга чиқаришга таъсир этувчи омиллар ва умумий шарт-шароитлар тавсифи	Klg.c	1.206	2	1.132	1	1.017	1	1.061	1
2. Худуд аҳолисининг мавжуд шарт-шароитлар таъсири остида тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланишга тайёрлиги	Klr.e.a	1.137	1	1.217	2	1.257	2	0.993	1
3. Кичик тадбиркорлик салоҳиятига таъсир этувчи ишчанлик муҳити тавсифи	Klbus.act	1.182	1	1.009	1	1.127	1	1.078	1
4. Кичик тадбиркорлик субъектлари салоҳиятини ривожлантириш хусусиятлари	Klsbe.ef	1.164	1	1.836	2	1.725	2	0.986	1
Умумий коэффицентлар		1.171		1.313		1.255		1.028	
Баллар сони			5		6		6		4

Манба: муаллиф ишланмалари асосида тузилган.

Юқорида келтирилган жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, Сурхондарё вилоятининг кичик тадбиркорлик субъектлари салоҳияти ривожланиш даражаси 2017 йил учун

5 балл, 2018-2019 йилларда 6 балл ва 2020 йилга келиб 4 баллга тенг бўлган, яъни бу ўз навбатида рухсат этилган қийматга мос келади.

2020 йилдаги кўрсаткичнинг 4 баллга тушиб қолиши пандемия келтириб чиқарган иқтисодий инқироз натижасида кичик корхоналар фаолиятининг сустлашиши, сотув, асосий капиталга инвестициялар ҳажмининг камайиши, кўпгина корхоналар ўз фаолиятини тугатилиши, ишсизлик даражасининг ошиши, аҳоли харид қобилиятининг пасайиши ва бошқа ҳолатлар билан ҳам боғлиқ.

Демак, юқоридаги расм маълумотларидан хулоса қилиш мумкинки, ҳудудда тадбиркорлик салоҳиятини шакллантириш, кичик тадбиркорлик субъектлари сонини оширишда керакли бўлган шарт-шароитлар ўртача ҳолатда деб изоҳ беришимиз мумкин.

Хулосалар ва таклифлар.

Таклиф этилаётган услубиятнинг қулайлиги шундан иборатки:

- ❖ ҳар қандай ҳудуд иқтисодиётининг тадбиркорлик салоҳияти ривожланишини таҳлил қилишда уни кенг қўллаш имконияти;

- ❖ вилоят иқтисодиёти тадбиркорлик салоҳияти ривожланишини мажмуавий интеграл баҳолай олиш;

- ❖ турли вилоятлар, туманлар тадбиркорлик салоҳияти ривожланиш динамикасини таққослама таҳлил қилиш;

- ❖ ҳудуд тадбиркорлик салоҳияти тузилмасидаги муаммоли жараёнларни аниқлаш;

- ❖ ҳудуд тадбиркорлик салоҳиятини ривожлантиришга йўналтирилган бюджет маблағлари самарадорлигини баҳолай олиш имконияти.

Яқуний натижа кўрсаткичлари ва интеграл индексларни кичик тадбиркорликни ривожлантириш бўйича ҳудуднинг режалаштирилган ижтимоий аҳамиятга эга натижаларига эришишини баҳолаш манбаси сифатида қараш мумкин. Ушбу услубият кичик тадбиркорлик субъектлари салоҳиятини қўллаб-қувватлаш ва ривожлантиришга йўналтирилган мақсад ва вазифаларига эришишнинг натижавийлиги ва самарадорлигини доимий назорат қилиш имкониятини беради.

Албатта, вилоят иқтисодиётининг кичик тадбиркорликка йўналтирилганлиги, кичик тадбиркорлик субъектлари фаолияти қандай ривожланаётганлигига қараб, тадбиркорлик салоҳиятини ривожланиш даражасини баҳолаш бўйича таклиф этилаётган мезон ва кўрсаткичларга ўзгартириш киритиб, қўшимча мезон ва баҳолаш кўрсаткичлари жорий этилиши мумкин.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли Фармони. «Халқ сўзи» газетаси, 2017 йил 8 феврал, №28 (6722).
2. Беркинов Б.Б.Оилавий тадбиркорлик салоҳиятини ошириш йўллари. Монография Т.: “Fan va texnologiya”, 2019
3. Болтабоев М.Р., Қосимова М.С., Эргаходжаева Ш.Ж., Б.К.Ғойибназаров Б.К. ва бошқалар. Кичик бизнес ва тадбиркорлик –Т.: Иқтисодиёт, 2012.
4. Глухих П.Л.Социально-экономическая оценка реализации предпринимательского потенциала в муниципальных образованиях. Автореферат дисс.на соис. уч. степ.канд.экон.Екатеринбург 2013
5. Егорихина С. Ю. Предпринимательский потенциал населения региона//Экономика региона: проблемы и перспективы развития. № 1 (53). 2011. С. 42-50.
6. Кремин А.Е., Мазилев Е.А. Оценка влияния малого бизнеса на социальноэкономическое развитие регионов // Вопросы территориального развития. 2018. № 1 (41). DOI: 10.15838/tdi.2018.2.41.2
7. Лускатова О.В., Гленкова Е.О., Шалова В.А. Методический подход к экономической оценке влияния предпринимательства на динамику развития региона // Фундамент. исслед. 2013.№ 2–3. С. 594–598.
8. Рихсимбоев О.Қ. “Ўзбекистон Республикасида кичик ва ўрта бизнеснинг устувор йўналишларини эконометрик башоратлаш”. Диссертация 2002.-156 б.
9. Соатов Н.М. Статистика /Дарслик – Т.: Абу Али Ибн Сино номидаги тиббиёт нашриёти, 2003;
10. Салаев С.К. Кичик бизнес ривожлантириш тенденцияларини моделлаштириш ва башоратлаш (Ўзб.Рес. мисолида) диссертация, 2008-324 б.,
11. Чепуренко А.Ю. Предпринимательство в России: промежуточные результаты GEM//Мир России. № 2. 2008. С. 22-40.
12. Чепляева И. Е. Предпринимательский потенциал: проблемы формирования и использования в российской экономике. Дис. ... к. э. н.: 08.00.07. Саратов, 1999. – 168
13. Шодиев Т.Ш. Эконометрика / Ўқув қўл. – Т.: Адабиёт жамғармаси, 2005.- 126 б;
14. Ғуломов С.С. Тадбиркорлик ва кичик бизнес –Т.: Шарқ, 2002;